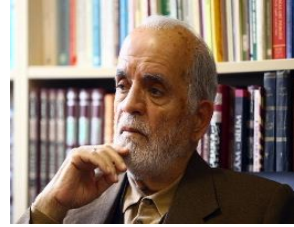

Prof. Dr. Ali Osman KOÇKUZU (04.07.1936-29.11.2020)

Prof. Dr. Ali Osman Koçkuzu hocamız Emine Hanım ve Abdülhalim beyin beş çocuğundan üçüncüsü olarak 4 Temmuz 1936 yılında Konya’da Araplar semtinde Orta Sinan mahallesinde dünyaya gelmiştir. Mahmut Şevket Paşa İlkokulunda sekiz yaşında başladığı ilkokul eğitimini 1949 yılında Ulurmak İlkokulunda tamamlamıştır. İlkokul öğretmenleri Leman Öztürk, Mustafa Ketenci, Perihan Koşan ve Şerife Koşan’dır.¹ İlkokula gittiği yıllarda Kur’an okutmanın suç sayıldığı bir dönemde, önce Pîrî Mehmet Paşa Câmii’nde müezzin Enver Efendi’den daha sonra ise Sultan Selim Camii’nde müezzin olan, bir ara Kapı Câmii’nde de görev yapan Süleyman Gülderen hocadan camilerine gidip ikinci namazını kıldıktan sonra ağabeyi Hasan Koçkuzu ile Kur’an öğrenmişlerdir.²

İlkokulu tamamladıktan sonra Konya’da açılan ilk Kur’an Kursu olan Selçuklu dönemi eserlerinden Bulgur Tekkesi Camii’nde hafızlık eğitimine başlamıştır. Hocanın kendi ifadesine göre Hakkı Özçimi Hoca (1901-1973) doğrudan hafızlık eğitimine başlayıp ezber yapabilecek seviyede olmasına rağmen onu diğer öğrenciler gibi bir buçuk yıl yüzünden okutup hafızlık eğitimine öyle başlatmıştır.³ Babası Ahmet Fevzi Efendi Akseki’nin Çimi köyünden Konya’ya gelip yerleştiği için⁴ Çimili Hocazâde Hakkı Efendi olarak tanınan Mehmet Hakkı Özçimi, ilk tahsilini Islâh-ı Medâris’te yapmış ve daha sonra Konya’daki

¹ Ali Osman Koçkuzu, “Yaşayan Din Bilginlerimiz” (Görüşmecî: Celeddin Divlekçi, Görüşme Transkripsiyonu), *Kervan Dergisi* 16 (Mart 1993), 20.

² Ali Osman Koçkuzu, “Ali Osman Koçkuzu ile...” (Görüşmecî: Saffet Köse-Mehmet Harmancı-Halil Uysal, Görüşme Transkripsiyonu), *Makâlât Dergisi* 1 (1999), 267.

³ <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/prof-dr-kockuzu-feto-cemiyetimizin-inanc-dunyasi-ni-zedelemis-inancli-insanlara-karsi-guven-kaybina-yol-acmistir/1834585> (Erişim tarihi: 12.12.2022)

⁴ <https://konyaninalimvehocalari.konyacami.com/cimili-ahmet-fevzi-efendi/> (Erişim tarihi: 12.12.2022)

Dâru'l-Hilâfe'de başladığı eğitimini Kütahya'da İmam Hatip Okulu'nda tamamlamış bir hocadır. İstanbul'a giderek Ayasofya Câmii İmamı Hâfız İdris Efendi'den kıraat ilmini öğrenmiş ve Konya'ya dönerek ticarete atılmıştır. Ankara seyahatlerinden birinde Cumhuriyet döneminin ilk Diyanet İşleri Başkanı Rifat Börekçi onun namaz kıldırışını ve Kur'an okuyuşunu görünce "Böyle bir okuyuşa ve eğitime sahip olan bir kimsenin ticaretle uğraşması uygun değildir" diyerek hocayı ikna etmiş ve Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından açılan ilk kurs olan Bulgur Tekkesi Kur'an Kursuna idareci olarak atamıştır.⁵

Disiplini ile meşhur "Hafız Fabrikası" olarak anılan Mehmet Hakkı Özçimi idâresindeki kursta onun idâdareciliği döneminde beş yüz civarında öğrenci hafızlıklarını tamamlamışlar ve kursta hafızlık eğitimi yanında temel İslâmî bilgileri öğrenmiş, kurstan İslâm'ın gerektirdiği edeb ve ahlâka sahip sorumluluklarını bilen insanlar olarak mezun olup Konya'nın manevî hayatına katkıda bulunmuşlardır.⁶ Bulgur Tekkesi Kur'an Kursu'nda "Amil Sütde, Hüseyin Tekinbaş, Sedirlerli Mustafa Efendi, Şaban Haksever, Ahmet Atıcı, Mehmet Şeker, Haydar Albayrak, Ahmet Küçük ve Hasan Küçük Kardeşler, müftülük kâtibi Mehmet Efendi ve bir müddet de Derbentli Hacı Mustafa Efendi" hocalardan üç yıl eğitim alarak 1952 yılında hafızlık eğitimi tamamlayan Ali Osman Koçkuzu, aynı yıl açılışının ikinci yılında -sonradan iyi bir seçim yaptığını farkedip takdir eden- etrafındaki bazı kimselerin "O okula gidip dilenci mi olacaksın" uyarılarına rağmen⁷ Konya İmam Hatip Okulu'na 281 öğrenci numarasıyla kaydolmuştur.⁸

Hoca İstanbullu hâriç tutarak açılan İmam Hatip Okulları içerisinde oldukça iyi durumda olduğunu söylediği Konya İmam Hatip Okulu'nun eğitimini methetmekte ve bunu modern medrese olarak nitelediği Islâh-ı Medâris ve İstanbul Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi'ni bitirip Temel İslâm Bilimleri yanında felsefe, matematik, teknik bilgiler, yabancı dil vb. alanlarda da donanımlı olan Tâhir Elliiki ve Fatih Göktay gibi hocalarına bağlamaktadır. Kuzât mezunu Müftü Abdullah Ulubay gibi hocaların eğitimini İmam Hatip Okulu öğrencilerine göre ağır bir eğitim olarak niteleyen Koçkuzu, pratik Arapça konusunda Ezher mezunu olan Mevlit Özer ve Ömer Budak'tan çok istifade ettiklerini, yine Saraybosnalı dört, beş dil bilen ve pedagojik formasyonu çok iyi olan Hamit Özyakuk'un Arapça, Farsça ve Fransızca derslerinde kendilerine iyi bir rehber olduğunu söylemektedir. Bâyezit İmam-Hatiplerinden "Sarı İmam" olarak anılan bir zâtın oğulları olan, Bağdat mezunu olarak İmam Hatip Okulunda göreve başlayan Hüseyin ve İbrâhim Atay kardeşlerden özellikle İbrâhim

⁵ <https://www.konyacami.com/ahmed-fevzi-ozcimi> (Erişim tarihi: 12.12.2022)

⁶ <https://konyaninalimvehocalari.konyacami.com/mehmet-hakki-ozcimi/> (Erişim tarihi: 12.12.2022)

⁷ Koçkuzu, "Ali Osman Koçkuzu İle...", 267-268.

⁸ Şükrü Özüdoğru, *Kuruluşundan Bugüne Türkiye'de İmam Hatip Liseleri Ve Konya İmam Hatip Lisesi* (Konya: Arı Ofset, 1991).

Atay ve Fars Dili ve Edebiyatı konusunda Türk ve Fars Edebiyatına “derin ve aşk derecesindeki nüfuzu” ile Arif Etik Hoca da onun muallim olarak methettiği kişiler arasındadır.⁹

Onu manevi olarak etkileyen hocalarından birisi, Bekir Sami Paşa Medresesinde (İslâh-ı Medâris) eğitim alan ve sonrasında burada Arapça ve dîni ilimler müderrisi olarak medrese kapanana kadar görev yapan müderris ve kıraat alimi olup temiz kalbi ve güzel ahlakıyla tanınan bir babanın Hacı Veyis Şükrü Efendi'nin oğlu olan Hacı Veyiszâde Mustafa Sabri Kurucu hocadır. 1942 yılında tanıştığı Hacı Veyiszâde Hoca ile 1944 yılında Durak Fakih mahallesine taşınınca altı yıl komşu olma şerefine erişmiş ve onunla sık sık görüşme ve duasını alma imkanına kavuşmuştur. Ali Osman Koçkuzu 1949 yılında başlayıp üç yılda bitirdiği hafızlık eğitimi süresince üç yıl süreyle Ulum-ı Diniyye derslerine Hacı Veyiszâde Hoca'nın girdiğini ve bu derslerde gayet seri bir şekilde Hz. Peygamber'in hanımları olan annelerimizin, aşere-i mübeşşere'nin, on iki imamın isimlerini saydırdığını anlatmaktadır. 1940'lı yıllarda Pîri Mehmet Paşa Câmii'nde göreve başlayan Hacı Veyiszâde 1950 yılından itibaren ise Azîziye Câmii'nde çalışmaya başlamış ve 45 yıl bu görevi sürdürmüştür. Koçkuzu hocamız, 1951-1960 yılları arasında dışarıdan görevlendirme usulüyle İmam Hatip Lisesi'nde Meslek Dersleri Öğretmenliği yapan hocadan bu yıllarda da istifade etme imkânı bulmuştur. Hacı Veyiszâde'nin derslerinde Allah lafzı geçince ta'zîm ve tekrîm ifadeleri kullanmasını, Hz. Peygamber'in adı geçince salât u selam getirmesini, sahâbe'nin adı geçtiğinde onları tebcil eden sözler söylemesini, öğrencilerine belli bir âdâbı benimsetme gayreti olarak yorumlamakta, Arapçası zayıf olan, Konya'nın ve Konyalının konuşma tarzını bilmeyen öğrencilerin hocanın seri, sür'atli ders anlatışına başlangıçta adapte olamasalar da zamanla alıştıklarını söylemektedir. Öğrencilerini asıl etkileyen ise hocanın dürüstlüğü, sağlam bir karaktere sahip olması, cömertliği ve öğrencileri olsun olmasın ihtiyaç sahiplerini hiçbir zaman unutmaması ve elinden geldiğince yardımcı olmasıdır. İmam Hatip okullarının, öğrenci yurtlarının, hatta hastane, aş ocağı vb. kurumların yapımında maddî ve manevî olarak canla başla çalışması, samîmî, ihlaslı bir kimse olması, geçim ehli olup kendisine kabalık yapanları bile affedivermesi, bölücü değil birleştirici ve kucaklayıcı tavrı öğrencilere aksetmiş, onlar bir Müslümanın sahip olması gereken meziyetleri hocalarında görerek etkilenmiş ve benimsemişlerdir.

Onu manevi olarak etkileyen hocalardan ikincisi ise 1949 yılında ailesi Sarı Yakup mahallesine taşınca yakinen tanıma imkanına kavuştuğu Fahri Kulu Hoca'dır. Ali Osman Koçkuzu hocamız, Bekir Sami Paşa Medresesi mezunu olup İslah diye tanınan bu medresede hocalık da yapan, sonrasında kısa bir süre imam-hatiplik görevini ifa eden ancak hutbe ve vaazlarında fikirlerini açıkça söyleyemediği için istifa eden Fahreddin (Fahri) Kulu Hoca Efendi'ye

⁹ Koçkuzu, “Ali Osman Koçkuzu İle...”, 265-267.

hafızlık yaptığı yıllarda torunları gibi “Dede”, “Hoca Dede” diyebilececek, yanına rahatlıkla girip çıkabilecek bir yakınlıkta olmuştur. Fahri Kulu Hoca Efendi’nin ailesi kalabalık olmasına rağmen üvey oğlu ve gelininin bakmadığı ihtiyar ve gariban bir kadını eşini ikna edip eve getirmesi ve tüm ev halkının kendi ailelerinden birisi gibi yüksünmeyerek bu kadına ölene kadar bakmaları hocamızı çok etkilemiştir. Fahri Kulu Hocanın aile fertleriyle, eşi, oğulları, kızları ve torunlarıyla ilişkisi, aile fertlerini cemaatle namaz kılmak için uzun süre bekleyişi, ailesine ve kendisi gibi çocuklara gösterdiği yakınlık ve cömertlik, olaylara karşı farklı bakış açıları geliştirilmesi yönünde muhatabı kırmadan, incitmeden yaptığı düzeltmeler, nafile ibadete düşkünlüğü, 71 yaşında yağmur yağarken takkesini çıkarıp Allah’ın rahmetinden istifade etmek için evine kadar yüz metre başı açık yürümesi vb. hususlar hocanın kendisine manevî bir eğitim verdiği konusunda sıraladığı örneklerden bazılarıdır.

Bu iki hocasına izâfe edilen bazı kerâmetleri abartılı bulup doğru bir şekilde anlaşılmasına vesile olmak için haklarında emeklilikten sonra kitaplar da yayınlayan Ali Osman Koçkuzu, 14 yaşında iken Fahreddin Kulu Dedesini, 24 yaşında iken Hacı Veyiszâde Mustafa Sabri Kurucu Hocasını kaybetmiş ve girdiği her çevrede, tanıştığı her insanda bu hocaların samimiyetle, ihlaslı bir şekilde yaşadıkları ve yansıttıkları tasavvufî anlayışından izler aradığını ama bulamadığını esfle belirtmekten de kendisini alamamıştır.¹⁰

İmam Hatip Okulu’nda eğitim gören arkadaşlarından Hayreddin Karaman hem okuldan hem mahalleden arkadaşı olmuş ve bu beraberlik İstanbul’da açılan ilk Yüksek İslâm Enstitüsü’ne 1959 yılında başlamalarıyla devam ettirilmiş, dostlukları ve irtibatları Ali Osman Koçkuzu’nun vefatına kadar devam etmiştir. Koçkuzu, İstanbul’da eğitim aldığı 1959-1963 yıllarında özellikle Muhammed Hamidullah Hocanın İstanbul Üniversitesi Tarih bölümü öğrencilerine Salı ve Cuma günleri yaptığı derslerine bazen kendi hocalarının kınamalarına rağmen devam ettiğini ve onun “alçak gönüllü, zâhid, âlim, ârif ve hüsn-i ahlâk sahibi bir zât” olarak kendilerini etkilediğini anlatmaktadır. Ona göre Hamidullah ötelere esintiler taşıyan hâli ve tavriyla sahâbeyi hatırlatan bir mü’minidir. Babası ve dayıları başta olmak üzere ailesinden ve akrabalarından pek çok kişinin âlim olması ve bölgede kullanılan beş dil başta olmak üzere çok dil bilmesi, Kur’an’ı, Hz. Peygamber’in hayatı ve hadislerini Batıya tanıtmak için harcadığı çaba gıpta edilecek bir durumdur. Bu büyük âlimi Allah’ın sevdiğini ve kendilerine de sevdirdiğini düşünen Koçkuzu, âhirette kendisine şefaât yetkisi verilenlerden birisi olması durumunda takip ettiği dersler hatırına Muhammed Hamidullah’ın şefaatine talip olacağını söylemektedir.¹¹

¹⁰ Bu iki hoca hakkında geniş bilgi için bkz. Ali Osman Koçkuzu, *Paşa Dairesi* (Konya: Damla Ofset: 2004).

¹¹ Koçkuzu, “Ali Osman Koçkuzu İle...”, 270-271; Koçkuzu’nun Muhammed Hamidullah hakkında görüşleri için bkz. Ali Osman Koçkuzu, “Muhammed Hamidullah’ın Kişiliği ve

1959 yılında İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nü kazanan Koçkuzu, İstanbul'a gitmesi gerektiğinden Konya'da başladığı müezzinlik görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır. Kendisinin anlattığına göre İstanbul'a okumaya gelen 20 civarında öğrenci de müezzinlik görevlerini yaparken Yüksek İslâm Enstitüsü'nü kazandıkları halde görevlerinden istifa etmek yerine sağlam oldukları halde hasta raporu alıp vekâlet vererek veya gayrı resmi bir şekilde yerlerine birini bularak 4 yıl boyunca maaşlarını almaya devam etmişlerdir. Hoca bunu ahlâki bir tavır olarak bulmayıp eleştirmekte, İstanbul'da iken istediği görevi hızlandırmak için de bazı gözü açık arkadaşları gibi uçakla Ankara'ya gidip tayin yazısını getirmediğini, sırası gelene kadar beklediğini anlatmaktadır.¹²

Ali Osman Koçkuzu, İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'ne kayıt yaptıran öğrenciler arasında sadece Konya İmam-Hatip Okulu mezunlarının Farsça bildiğini, kendisinin Farsçaya olan ilgisinin orada da devam ettiğini, fakültedeki Farsça dersi yanında İstanbul'da İran-Türk Dostluk Cemiyeti'nde de iki yıl Farsça okuduğunu söylemektedir.¹³ "İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'ndeki eğitim sürecinde eski Diyanet İşleri Başkanlarından Ömer Nasuhi Bilmen, Türkiye'nin ilk İmam Hatip Lisesi Müdürü Mahmut Celalettin Ökten, mütefekkir, şair ve yazar Mahir İz, fıkıh ve hadis alimi Ahmet Davudoğlu, Ali Nihat Tarlan, Üsküdarlı Ali Efendi, Nihat Sami Banarlı ve Abdülkadir Karahan gibi sahalarında birikimli hocalardan ilim tahsil ederek",¹⁴ 1963 yılında İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nden mezun olmuş ve aynı yıl Yozgat İmam Hatip Okulu'na öğretmen olarak tayin edilip burada üç yıl öğretmenlik yapmıştır. 1966 yılında Konya Yüksek İslâm Enstitüsü'ne Prof. Muhammet Tayyib Okıç'ın asistanı olarak atanmış ve hadis alanında çalışmaya başlamıştır. Kendisiyle yapılan bir röportajda özellikle hadis alanının seçme sebebini şöyle anlatmaktadır:

"Hadis anabilim dalını seçmem, evvelce de bir vesile ile arz ettiğim gibi, evimizdeki bir toplantıda, büyük müşid Fahreddin Kulu efendimizi, Sadrettin Konevî'den yaptığı bir tercümenin okunuşu sırasında duyduğum birkaç cümle ile oldu. Sadreddin Konevî vasiyetnâmesinde: "Beni fakihlerin değil, muhadislerin açıkladığı gibi gasledin; cenazemi yıkayın ... " buyurmuş. Çocuk aklımla ben bu kısımdan olmayı diledim. Çay bile dağıtamayacak kadar küçük idik veya büyükler bu işi yaptığı için odanın bir köşesinde bu sözlerin okunduğunu işittim. Ben Sadreddin Konevî kimdir bilmiyordum. Ama Fahreddin Kulu (bizlerin deyişi ile Hoca Dedemiz) büyük bir âlim, velî-fillah idi, bizim

Araştırmaları Üzerine Ali Osman Koçkuzu İle" (Görüşmeci: Zekeriya Güler, Görüşme Transkripsiyonu), *Hadis Tetkikleri Dergisi* 2/1 (2004), 153-164.

¹² Koçkuzu, *Paşa Dairesi*, 364.

¹³ Ali Osman Koçkuzu, "Yaşayan Din Bilginlerimiz", 23.

¹⁴ <https://www.sondakika.com/haber/haber-turkiye-nin-yasayan-ilim-hazinelere-prof-dr-ali-13203513/> (Erişim tarihi: 13.12.2022)

aqlımızda öyle yer etmişti. Küçük yaştan beri biz öyle bir terbiye ile büyümüş-tük. Onun yazdığı bir yazıda böyle bir cümle vardı ve Allalu a'lem beni hadise o yönlendirdi.”¹⁵

Ali Osman Koçkuzu 15 yıl beraber olup kendisinden etkilendiğini söylediği hocası Prof. Muhammed Tayyip Okiç'in danışmanlığında “Haber-i Vâhidlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değeri” başlıklı çalışmasıyla 1968 yılında asistanlık bitirme tezini tamamlamıştır. 1968-1970 yılları arasında Polatlı, Eğirdir ve Lü-leburgaz'da askerlik görevini yaptıktan sonra görevine geri dönmüş ve Erzu-rum Atatürk Üniversitesi'ne bağlı olarak Prof. Dr. Mehmet Hatipoğlu danış-manlığında 1972 yılında “Hadiste Nâsîh Mensûh Meselesi” adını taşıyan dok-tora çalışmasını tamamlamıştır. Bu iki tez daha önce Türkiye'de çalışılmamış konuları ele aldıkları için son derece önemli çalışmalar olarak kabul edilmek-tedirler.

Ali Osman Koçkuzu *Rivâyet İlimlerinde Haber-i Vâhidlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değeri* adlı çalışmasında sünnet hakkında şunları söylemektedir: “İslâm dininin ve İslâmî teşriin temellerinden biri olan sünnet, kendi başına müstakil kanun ve düsturlar manzûmesi değildir. O, Kur'an'ı ve İslâm'ı bilfiil yaşayarak tebliğ eden bir peygamberin yine Kur'an'a dayanan yaşayışı ve beyânlarıdır.”¹⁶

“Haber-i vâhidlerin değerlendirilişleri meselesinde zuhûr eden çeşitli fikir münakaşaları ve bazı toplulukların, sünnete cephe alışları, İslâm câmiasında büyük tepkiler uyandıran hâdiselerdir” diyen Koçkuzu, meselenin ilmî mûna-kaşa boyutundan çıkarıldığını, Hz. Peygamber'in sözlerini normal değeri içinde görmeyenler ve hadise ve Hz. Peygamber'e itimatsızlık besleyenlerin itirazlarını nihayetinde Kur'an'a bile yönelttiklerini belirtmektedir.¹⁷

Kitabın “Haber ve Meseleleri” başlığını taşıyan birinci bölümünde haber ve mahiyeti konusu ele alınmış, haberin bölümleri anlatılmış ve konu hakkında bilinmesi gereken ön bilgiler aktarılmıştır. Mütevatir hadisin az örneği bulun-duğunu, hadis çeşitlerinde sıhhat ölçü alındığında ise haber-i vâhidlerin sahih, hasen ve zayıf bölümlerine ayrıldığını aktaran Koçkuzu, haber-i vâhidler ara-sında, mu'dal, metrûk, şâz, muanan, müdelles gibi haberler de bulunabileceğini belirtmekte,¹⁸ haber-i vâhid için râvînin âdil, dindar ve Allah'tan korkan bir kişi olmasını, akıl ve zabtetme melekesine sahip olmasını yeterli kabul etmek-tedir. Ona göre “Bazen böyle tek bir kişi, bizim tevâtür için istediğimiz kalaba-

¹⁵ Koçkuzu, “Ali Osman Koçkuzu İle...”, 268.

¹⁶ Ali Osman Koçkuzu, *Rivâyet İlimlerinde Haber-i Vâhidlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden De-ğeri* (Ankara: DİB Yayınları, 1988), 35.

¹⁷ Koçkuzu, *Rivâyet İlimlerinde Haber-i Vâhidlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değeri*, 44.

¹⁸ Koçkuzu, *Rivâyet İlimlerinde Haber-i Vâhidlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değeri*, 80.

lıktan çok daha doğru ve sorumluluğunu müdrük olarak haberi nakletmektedir.”¹⁹

Kitabın ikinci bölümünde haber-i vâhidlerin değeri anlatılmış, üçüncü bölümünde Haber-i vâhidlerin ilim mi zan mı ifâde ettiği incelenmiş, dördüncü bölümde ise haber-i vâhid örneklerine yer verilmiştir. Bu konuda on dokuz örnek veren Koçkuzu, sahâbilerin haber-i vâhidlerle amel ettiklerine işaret etmekte, “Sahâbede görülen ve ilim adına dikkat çekici olan husus, onların kendi tatbikatlarını, Peygambere ait bir uygulamayı duydukları ve doğruluğunu tespit ettikleri anda, görüşlerinden vazgeçip ona uymalarıdır” diyerek bu dönemde problemin “sade ve külfetsiz bir yapıda”²⁰ olduğuna işaret etmektedir. Beşinci bölümde itikat meselelerinde, altıncı bölümde ise teşri konularında haber-i vâhidlerin değeri ve hükmü incelenmiştir. “Hadis Literatüründe Haber-i Vâhidler” başlığını taşıyan yedinci bölümde muhaddislerin haber-i vâhid konusundaki görüşleri, sekizinci bölümde ise mezhep imamlarının haber-i vâhidler hakkındaki görüşleri aktarılmaktadır. Dokuzuncu bölüm ise Mu'tezile, Şia ve Hâriciler gibi itikadî ve siyasi fırkaların haber-i vahidle ilgili görüşlerine ayrılmıştır. Onuncu bölümde “Kur'ân-ı Kerîm'in Kıraatı ve Haber-i Vâhid”, on birinci bölümde ise “Usûl-i Fıkıh Meseleleri ve Haber-i Vâhidler” konusu işlenmiş ve kitapta haber-i vâhidlerle ilgili tüm meseleler ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmaya çalışmıştır.

Ali Osman Koçkuzu'nun “Hadiste Nâsîh-Mensûh Meselesi” adını taşıyan doktora çalışmasından önce Talat Koçyiğit'in ‘Kitap ve Sünnette Nesh Meselesi’ adlı makalesi hariç tutulacak olursa nesh konusunda ülkemizde herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Konuyla ilgili meşhur dört eserdeki nesh örneklerini araştıran Koçkuzu, bu çalışmada neshin ameli engelleyen, Hz. Peygamber'in risâletini gölgeleyen bir konu olmadığını ispat etmeye çalışmış ve hadiste nesh konusunda mübalağalı rakamlara ulaşıldığını tespit etmiştir. Kitapta neshin tanımını, çeşitleri, neshin bilinme yolları vb. konularda verilen genel bilgilerden sonra İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) “*İhtilâfûl-hadis*”, Ebû Bekir el-Esrem'in (ö.261/874-875(?)) “*Nâsihu'l- hadîs ve mensûhuh*”, İbn Şâhîn'in (ö.385/996) “*Nâsihu'l-hadis ve mensûhuh*” ve Hâzîmî'nin (ö.584/1188) “*el-İ'tibâr fi beyâni'n-nâsîh ve'l-mensûh mine'l-âsâr*” adlı eserlerinden tesbit edilen 200 meseleden 157 nesh örneği aktarılmaktadır. Koçkuzu yirmi üç örneği sabit olan nesh vakaları arasında değerlendirmekte ve bunlardan sadece on ikisi üzerinde ittifak sağlandığını söylemektedir. Otuz beş örnek hakkında ihtilâflı değerlendirilmesi yapılmış, yüz kadar konuda ise hadisler arasında nesh ilişkisi tesbit etmek mümkün olmamıştır. Zaten muhaddisler de çoğu zaman bu meseleleri kitaplarına almakla kalmış ve nesh iddiasında bulunmamışlardır. “Hadiste Nesh” kapsamında değerlendirilen bazı meseleler aslında “Kur'ân'ın Sünneti

¹⁹ Koçkuzu, *Rivâyet İlimlerinde Haber-i Vâhidlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değeri*, 82.

²⁰ Koçkuzu, *Rivâyet İlimlerinde Haber-i Vâhidlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değeri*, 134.

Nesh” veya sünnetin câhiliyye adetlerini ortadan kaldırması şeklinde değerlendirilmesi gereken meselelerdir. Dört müellifin üzerinde ittifak ettiği tek bir örneğe rastlanmayışı oldukça düşündürücüdür. Nesh iddiasında bulunan meselelerin çoğu zaman cem ve te’lif, tercih vb. yollarla da çözüme kavuşturulması, meselenin çok boyutlu düşünülmesi gerektiğini ve zannedilenin aksine nesh vakalarının sayısının oldukça az olduğunu göstermektedir.

Koçkuzu, nesh vakalarının daha çok Medine döneminde yoğunlaştığını ve neshin küllî esaslarda değil cüz’iyyât kapsamında değerlendirilen ibâdât ve muâmelât konularında gerçekleştiğini söylemektedir. Tedrîcîlik esasıyla ortaya konulan bu değişiklikler toplumun ve insanların maslahatına uygun olarak gerçekleşmiş, hayatın tabii akışı içinde sünnetin değişmesi son derece normal bir durum olarak değerlendirilmiştir. Nesh üzerindeki tartışmaların sahâbeden sonraki dönemlerde artması, hadislerin anlaşılmasında ve yorumlanmasında hadis metni özelinde dikkate alınması gereken bazı hususlar yanında, târihî bağlam, toplumun örf, âdet ve gelenekleri, fiziksel ve çevresel faktörler vb. hâricî unsurlara da dikkat edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Koçkuzu’ya göre Hz. Peygamber dışında hiç kimse nesh yetkisine sahip olmadığına ve onun vefatıyla nesh yolu kapandığına göre, yapılması gereken Hz. Peygamber’in en son tatbikatını aramak ve ona göre amel etmektir. Bunu yaparken nazârî bilgi yanında konuyla ilgili Hz. Peygamber’den intikal eden tüm rivâyet ve uygulamaları, sahâbe tesbitlerini, tarihî bilgi vb. bütün yardımcı unsurları göz önünde bulundurmamak bizi doğru sonuca götürecektir ve neshin hadisle ameli engelleyen bir çözüm yolu olmadığı kolaylıkla fark edilecektir.²¹

1983 yılında Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi adlı ilk eserini yayınlayan Koçkuzu, bu eserin “birinci bölümünde hadis bilgi dallarıyla; bazı klasik ve günlük hadis meselelerini işlemeye çalışmış, ikinci bölümde hadisin on dört asırlık hayat hikâyesini kısaca özetlemiş, üçüncü bölümü ise hasbihal telakki olunabilecek tesbitler ve tekliflere ayırmıştır.” Üçüncü bölümün başında, bu bölümün, farklı alanlarda eğitim sahibi olsa bile dînî bir eğitim almayan ve dînî konuları anlamak için gerekli alt yapıya sahip olmayan kimseler için değil ilâhiyat öğrencileri, hocaları ve hadis ilmiyle ihtisas derecesinde ulaşan kimseler için yazıldığını söylemekte ve yazdıklarının münakaşa konusu yapılmamasını istemektedir.²²

İlk asırlarda “ilim denilince hadis, sünnet denilince bilgiyle birlikte amel

²¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Tuğba Yıldırım-Ayşe Gültekin, “Ali Osman Koçkuzu’nun “Hadiste Nâsih-Mensûh Meselesi” Adlı Eserinde Nesh Anlayışı”, *Rusuh Uşak Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi* 1/2 (Aralık 2021), 197-223.

²² Ali Osman Koçkuzu, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1983), 367-368.

haline getirme ve uygulama”nın anlaşıldığını söyleyen Koçkuzu, “hadisi mükemmel öğrenecek kadro”, “on dört asırlık mirasın eksiksiz tesbiti” ve “geçmişteki güzellikler ve hataların” gözden geçirilerek ileriye dönük sorumluluklarımızın ortaya konulması”yla problemlerin aşılabileceğini ve hadisle amelin istenilen düzeyde gerçekleşeceğini savunmaktadır.²³ Hadis alanında hizmet verecek kadrolar; vaaz ve irşad görevi yapan pratik hizmet kadroları, İmam Hatip Liseleri ve yüksek öğretimde lisans ve lisans üstü eğitimde ders verecek öğretici kadrolar ve hadis alanında yetenekli kişilerden özel olarak seçilmiş, dil ve ihtisas kültürlerine sahip ülkeyi uluslararası çalışmalarda temsil edebilecek daha çok hadis alanında neşriyata ağırlık veren ihtisas kadroları şeklinde üç gruba ayrılmalıdır.²⁴

Cumhuriyet Türkiyesinde basılan ilk “Hadis Tarihi” kitaplarından birisi olmasına rağmen eser, fıkıh, tasavvuf vb. diğer İslâmî ilimlerle hadis ilişkisinin incelenmesi, İslâm ülkelerindeki hadis çalışmalarına kısaca da olsa yer verilmesi, Şia ve oryantalistlerin hadisle ilgili görüşlerine atıfta bulunulması, hadisin ilmî bilgi yanında amel yönüne ısrarla vurgu yapılması, hadis öğretecek kadroların sahip olması gereken nitelikler ve hadis alanında çalışılacak konu teklifleri ile son derece kapsamlı bir çalışma olup o tarihlerde yazılan diğer eserlerden oldukça farklı bir muhtevaya sahiptir.

1986 yılında doçent, 1988 yılında da profesör olan Ali Osman Koçkuzu, hadis alanında yukarıda bilgi verilen üç çalışma dışında kitap yayınlamasa da Farsça olarak kaleme alınan Abdülaziz b. Şah Veliyyullah ed-Dihlevî'nin “*Büstân'ül- Muhaddisîn*” adlı kitabını Türkçe'ye tercüme ederek büyük bir hizmette bulunmuştur. Kendisiyle ilgili olarak yapılan bir yüksek lisans çalışmasında sünnet ve sünnetin hayata yansımalarıyla ilgili 16, din öğretimiyle ilgili 6, şahıs tanıtları ile ilgili 4, kitap tanıtımı ve tahlili ile ilgili muhtelif dergilerde 10 makale kaleme aldığı, Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri, Milli Mevlânâ Kongresi, Selçuk Üniversitesi Milli Gençlik Kongresi, II. Din Şûrası, Kur'ân Mealleri Sempozyumu, Kutlu Doğum Sempozyumu ve Hadis'in Dünyü Bugünü ve Geleceği Sempozyumlarında pek çok tebliğ sunduğu ve Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisine yirmi yedi madde yazdığı tesbit edilmiştir. Emekli olduktan sonra ise yakın tarihe ışık tutan “Fahri Kulu ve Hacıveyiszade Hoca Efendiler”, “Haydin Basalım İzlere”, “Çanakkale Cephesinde Bir Müderris Abdullah Fevzi Efendi”, “Bir Müderrisin Sürgün Yılları Abdullah Fevzi Efendi”, “Bozkırlı Abdullah Fevzi Efendi – Risâleler” adlarını taşıyan eserler hazırlayıp dolu dolu bir emeklilik geçirmiştir.²⁵ Bu kitapların bazılarında hoca kendi gözlemleri ve bu şahısların birinci derece yakınlarından elde

²³ Koçkuzu, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*, 369-370.

²⁴ Koçkuzu, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*, 427-429.

²⁵ Geniş bilgi için bkz. Tuğba Yıldırım, “*Cumhuriyet Dönemi Hadis Çalışmaları (Prof. Dr. Ali*

ettiği bilgileri aktarmakta, bazılarında ise adı geçen şahısların el yazısıyla yazdıkları risâleler ve tuttukları notları Osmanlıcadan latin harflerine aktarmaktadır. Böyle bir çalışmanın hocadan başka birisi tarafından yapılması da neredeyse mümkün değildir.

Ali Osman Koçkuzu hadis ilmi yanında Farsça ile de ilgilenmiş, İlahiyat Fakültesinde hadis dersleri yanında Farsça derslerine de girmiştir. Hattâ Eğitim Fakültesi'nin Farsça derslerine de dışarıdan bir hoca olarak katkıda bulunan hocamızın ilgi alanlarından birisi de “Mevlânâ'nın Mesnevîsi”dir. Konya/Selçuklu Belediyesi'nin teşvikleriyle halka yönelik yaptığı Mesnevî derslerinde Mevlânâ'nın Mesnevîsini ve Mesnevî üzerine yazılan en meşhur şerh olduğu için müellifine Hazreti Şârih ünvanının kazandıran Ankaralı İsmâil Rusûhî Dede'nin şerhini 6 yıl boyunca okuyup açıklamış ve bu dersler KON TV'de “Mesnevî'den Damlalar” adlı bir program olarak da yayınlanmıştır. Mevlânâ'yı anlamak ve onu yeni kuşaklara en doğru şekilde tanıtmak için çaba sarf eden hoca, fakülteadaki derslerinin dışında Ensar Vakfı'nda verdiği hadis derslerinde ise Abdürrezzâk'ın *Musannef*inin 6 cildini okumuş ve okutmuştur. Hadis anabilim dalında görev yapan hocalarla haftanın belli gün ve vakitlerinde Arapça temel hadis kaynaklarının okunmasına rehberlik etmiş ve bu derslerde Tirmizî'nin *Sünen*'i bitirilmiş, Nesâî'nin *Sünen*'i ve Şevkânî'nin *Neylü'l-Evtâr*'ından bazı bölümler okunmuş, Tahâvî'nin *Şerhu Me'âni'l-Âsâr* adlı eseri de hemen hemen bitirilmiştir. Hoca emekli olmadan başlattığı kitap müzakerelerini emekli olduktan sonra da devam ettirmiş ve bu dersler korona hastalığının başladığı 2019 Mart ayına kadar sürdürülmüştür.²⁶

Konya Yüksek İslâm Enstitüsü ve daha sonraki adıyla Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde lisans ve yüksek lisans seviyesinde akademik olarak pek çok öğrencinin yetişmesine katkıda bulunan hocanın mezun ettiği yüksek lisans öğrencilerinin sayısı on altı, doktora öğrencilerinin sayısı ise dokuzdur. Hadis akademisine katkıda bulunan Prof. Dr. Bilal Saklan, Prof. Dr. Zekeriya Güler, Prof. Dr. Mahmut Yeşil, Prof. Dr. Mehmet Eren, Prof. Dr. Nûri Tuğlu, Prof. Dr. Harun Reşit Demirel, Prof. Dr. Seyit Avcı, Prof. Dr. Muhittin Uysal, Prof. Dr. Adil Yavuz, Doç Dr. Ebu Bekir Sifil, Dr. Öğr Üyesi Macit Demirer vb. kıymetli hocalarımız farklı üniversitelerde Hadis Anabilim Dalında görev ifâ ederek hocanın misyonunu devam ettiren öğrencileridir.

“Orta öğrenimde, Prof. Dr. Muhammed Hamidullah ve Prof. Dr. Muhammed Tayyib Okiç beylerin imkanları gibi gerek aile ve gerekse muhit ortamları bakımından; bize çok sayıda doğu ve batı dili öğretebilecek bir vasatı arzu ederdim. Prof. Dr. I. Goldziher, Prof. Dr. H. Ritter gibi her üç kitâbi dîni de iyi

Osman Koçkuzu Örneği” (Uşak: Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 117-143.

²⁶ Abdulhâlim Koçkuzu (ed.), *Arkadaşları ve Talebelerinin Gözünden Ali Osman Koçkuzu* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2021), 95-97.

bilen; onların ilâhiyatlarını çok iyi tanıyan, İbranca, Süryanca, Klasik Yunanca bilen, ama Muhammed Aleyhisselamın yolunda olan, mü'min, muvahhid bir öğretim üyesi olarak bu iki kitabî dînin saliklerine İslâm'ın fezâilini ve iman esaslarını öğretmeyi isterdim.” diyen hocanın hayali, “Her üç kitabî dini çok iyi bilen, onların dillerine vakıf, polat gibi İslâm imanı taşıyan; sayıları yüzleri bulan, Tel-Aviv'de az önce Musevi gençlere Tevrat'ın tefsirini okuturken, odasında Mescid-i Haram'a dönerek, Duha namazını eda eden Müslüman-Türk ilim adamı”dır.²⁷

Bir hadisçinin hadis dışındaki İslâmî ilimlerle de ilgilenmesi gerektiğini belirten Ali Osman Koçkuzu, farklı disiplinlerle ortaklaşa çalışmalar yapmanın lüzûmuna işaret etmektedir. Ona göre hadisle meşgul olan ilim adamı “ortak çalışma terbiye ve eğitimi”ne sahip olmalıdır. Aynı meseleyi hadisçi, Arapça ve Farsça bilgisine sahip filolog, hukukçu, sosyolog, tarihçi vb. ilim adamları çalışıp ortak çalışma ortaya koyduklarında daha güzel sonuçlara ulaşılabilir.²⁸

İlahiyat Fakültesi öğrencilerine bir nasihat olarak hocanın bir hadis öğrencisinin öğrenim hayatında okuması gereken kaynak kitaplara işaret ettiği sözlerini aktaralım: “Bir hadis öğrencisi hiç olmazsa Türk dilinde yazılmış olan usul ve furu kitaplarını, şerhli hadis tercemelerini dört yıllık öğrenim hayatında okumalıdır. Usul bilgisi olarak, Ahmed Naim Bey'in *Tecrid Mukaddimesi*'ni, Rahmetli M. Tayyib Okiç'in; *Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tedkikler*'ini, Prof. Dr. Talat Koçyiğit'in *Hadis Usulü*'nü, Dr. Subhi Salih'in Diyanetçe bastırılan terceme eserini, M. Yaşar Kandemir'in; *Mevzu Hadisler* adlı eserini, Koçyiğit'in *Nuhbetü'l-Fiker* tercemesini ve Hayreddin Karaman'ın *Hadis Usulü*'nü okumalıdır. Metin tercemeleri ile şerhlerden de *Tecrid*'in tamamını, Bekir Sadak Bey'in *Tâc Tercemesi*'ni, Ahmed Davudoğlu'nun *Selâmet Yolları* adlı *Bülûğu'l-Meram Şerhi* ile *Müslim Şerhi*'ni, Mehmed Sofuoğlu Bey'in *Müslim Tercemesi*'ni, Fikri Yavuz tarafından tercüme edilen Buhârî'nin *Edebü'l-Müfred*'ini, Tirmizi'nin *Sünen*'inin Türkçedeki tercümesini, *Riyazu's-Salihîn* adlı eserleri sırayla okumalıdır.”²⁹

“Benim en çok hayran olduğum iki şey var: Ahde vefa ve şahsiyetli insan olarak yaşama, böyle kişilerle birlikte çalışma bahtiyarlığını elde etme. Allah'ı tanıma ve ona kulluk, insanı hürleştiren iki önemli vasıf. Öğretimde ve eğitimde taraflarda bu yoksa o zaman iyi sonuç alma imkânı azalır. Artık tek yere kulluk yerine çok yere kulluk başlar. Hürlük, yerini esarete bırakır ve mala, mülke, şöhrete, pırpışa.... sayılamayacak kadar çok unsura. Bu noktaları aşmış bir cemaatin, bir iş biriminde bir araya gelmesi: İşte dünyada cennet hayatı.”³⁰

²⁷ Koçkuzu, “Ali Osman Koçkuzu İle...”, 269.

²⁸ Koçkuzu, “Ali Osman Koçkuzu İle...”, 273.

²⁹ Ali Osman Koçkuzu, “Hadisçinin Formasyonu II”, *Nesil Dergisi* 2/21 (Haziran 1978), 11.

³⁰ Ali Osman Koçkuzu, İlim Yolunda (Görüşme: Huriye Martı, Görüşme Traskripsiyonu), *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (Bahar 2004), 273.

diyen hocamız hayatını okumakla ve okutmakla, hadis alanında çalışan kimse-
lere rehberlik yapmakla, Hz. Peygamberin sünnetini en güzel ve en doğru şe-
kilde anlatmaya çalışmakla geçirmiş, dünya yolculuğunu 29 Kasım 2020 Pazar
günü 07:40' ta Konya'da tamamlayarak, vasiyet ettiği üzere Araplar kabristanı-
na kendisinden 3 ay önce vefat eden çok sevdiği abisi Hasan Koçkuzu ve
dedelerinin yanına defnedilmiştir.³¹

1963 yılında Fahriye Hanım ile evlenen hocanın üç çocuğu vardır. Oğlu
Abdülhâlim Koçkuzu Bey, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslâm
Bilimleri Tefsir Anabilim Dalında Öğretim görevlisidir. Büyük kızı Emine Be-
tül Erten Hanım dönemin şartlarından dolayı yüksek tahsil yapamamış, Hatice
Esmâ Selçuk Hanım ise Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Biyoloji Öğret-
menliği bölümünden mezun olmuştur. Öğretmen olarak ataması yapılmışsa da
göreve başlamamış ve serbest meslek sahibi bir biyolog olarak çalışmayı tercih
etmiştir. Küçük kızından bir erkek bir kız iki toruna sahiptir. Oğlu İstanbul'da,
kalan aile fertleri ise Konya'da yaşamaktadırlar.

Ali Osman Koçkuzu'nun doktora öğrencilerinden birisi olarak, diğer öğ-
rencilerine göre belki de haddim olmayarak kaleme aldığım bu yazıda elimden
geldiğince hocamızı tanıtmaya çalıştım. Lisans derslerinde hocanın sert bir ka-
raktere sahip olduğu yönünde üst sınıfların dolduruluşuna gelerek Farsça'yı değil
Paleografi dersini tercih etmeme rağmen yüksek lisans ve doktora çalışmaları-
mı hocanın nezaretinde yürüterek hatamı telafi ettiğimi düşünmekteyim. Bir
kimseyi başkalarının görüşlerine göre değerlendirmemek, ön yargılardan uzak
bir şekilde tanımaya çalışmak gerektiğini kendime de öğrencilerime de sık sık
hatırlatıyorum. Hoca söylenenlerin aksine son derece babacan, öğrencilerini
iyi yetiştirme yönünde çaba sarfeden, hadisi ve sünneti öğretmeyi, hadis litera-
türünü tanıtmayı gaye edinen, hayatı boyunca hadisin ulaşılamaz bir şey olma-
dığını Hz. Peygamber'den bize intikal eden bütün menkûlât olup bizim kültü-
rümüzü ve davranışlarımızı etkilediğini anlatmaya çalışan bir ilim adamıydı.
Kendisini yakından tanımak isteyenlere oğlu Abdülhalim Koçkuzu'nun editör-
lüğü yaptı, "Arkadaşları ve Talebelerinin Gözünden Ali Osman Koçkuzu"
adlı eser rehberlik edecektir. Öğrencileri olarak hocamıza Allah'tan rahmet di-
liyor, Cenâb-ı Hak'tan verdiği eserler ve yetiştirdiği öğrencileri sadaka-i câriye
olarak kabul edip kıyamete kadar amel defterini açık tutmasını niyaz ediyoruz.

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe GÜLTEKİN (ayse.gultekin@usak.edu.tr)

Uşak Üniversitesi, İslami İlimler Fak., UŞAK

³¹ Koçkuzu, *Arkadaşları ve Talebelerinin Gözünden Ali Osman Koçkuzu*, 4.